

GLOBALLASÍW DÁWIRINDE MILLIY MÁDENIYATTÍŃ SAQLANÍW MASHQALALARÍ HÁM PERSPEKTIVALARÍ

Sultanmuratova Sayora To'remurat qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali talabasi

Annotaciya: Bul maqalada globallasıw procesiniń milliy mádeniyatqa kórsetip atırǵan tásiiri, mádeniy transformaciya processleri, milliy ózlikti saqlaw mashqalaları hám de zamanagóy sharayatta milliy mádeniyattı rawajlandırıw keleshegi ilimiy-teoriyalıq tárepten analiz etiledi. Izertlew dawamında globallasıwdıń unamlı hám unamsız tárepleri, informacion-kommunikaciya texnologiyalarınıń mádeniy mákanǵa tásiiri, jaslar sanasında mádeniy identifikaciya máseleleri hám de milliy qádiriyatlardı saqlap-álpeshlewdiń zamanagóy mexanizmleri jaqtılandırıladi. Sonıń menen birge, maqalada milliy mádeniyat turaqlı rawajlanıwı mámleket, jámiyet hám shaxstıń birgeliktegi iskerligine baylanıslılıǵı ilimiy dáliller tiykarında tiykarlap beriledi.

Gilt sózler: globallasıw, milliy mádeniyat, mádeniy miyraslar, milliy ózlik, identifikaciya, ruwxıylıq, informaciyalasıw, mádeniy integraciya, qádiriyatlar, jaslar tárbiyası.

Kirisiw

XXI ásir insaniyat tariyxındaǵı eń operativ ózgerisler dáwiri retinde tán alıw etilip atır. Pán-texnika Progress, internet, jasalma intellekt, ǵalabalıq kommunikatsiya quralları hám transport sistemalarınıń rawajlanıwı dúnyanıń túrli aymaqların bir-bir-birine kutá dárejede jaqınlasıwtirdi. Nátiyjede globallasıw dep atalıwshı quramalı hám kóp qırlı process júzege keldi. Globallasıw búgingi kúnde ekonomika, siyasat, tálim, ilim hám mádeniyat ajıralmaytuǵın bólegine aylanıp úlgerdi. Biraq bul process insaniyat aldına jańa múmkinshilikler menen bir qatarda saldamlı mashqalalardı de qoyıp atır. Ásirese, milliy mádeniyatlardı saqlap qalıw

máselesi zamanagóy dáwirdiń eń aktual mashqalalarınan biri retinde kórinetuǵın bolıp atır. Tariyxqa názer taslaytuǵın bolsaq, kóplegen xalıqlar áskeriy shabıwıllar yamasa tábiyǵiy apatlar sebepli emes, bálki óz mádeniy ózligini joytıwı nátiyjesinde tariyx saxnasınan shıǵıp ketken [1;28].

Sebebi milliy mádeniyat xalıqtıń tariyxıy yadı, ruwxıy dúnyası, úrp-ádetleri, dástúrleri, tili hám dúnyaǵa kózqarasınıń sáwlelengen ańlatpası. Milliy mádeniyat joǵalsa, millettiń ayırıqshalıǵı da az-azdan joǵalıp baradı. Usınıń sebebinen globallasıw sharayatında milliy mádeniyattı saqlaw máselesi tekǵana mádeniy, bálki siyasiy, social hám ruwxıy áhmiyetke iye bolǵan strategiyalıq wazıypa esaplanadı [3;27].

Globallasıw — dúnya mámleketleri hám xalıqlarınıń ekonomikalıq, siyasiy, mádeniy hám de informaciya tárepten óz-ara baylanıslılıǵınıń kusheytiwi process bolıp tabıladı. Bul process nátiyjesinde geografiyalıq aralıqlar qisqaradı, informaciya almastırıw tezlesedi hám dúnya birden-bir mákan retinde qalıplese baslaydı. Olimlarning atap ótiwishe, búgingi kúnde internet arqalı bir sekundta milliardlap maǵlıwmatlar almastırıladı. Hár kúni millionlap insanlar social tarmaqlar arqalı túrli mámleketler mádeniyatı menen tanısıp atır. Tariyxta hesh qashan insaniyat bunday operativ informaciya aǵısı menen shekem'qnash kelmegen. Qızıqlı ilimiy faktlerden biri, zamanagóy insan bir kúnde qabıl etetuǵın informaciya kólemi XV asirde jasaǵan insannıń pútkil omiri dawamında alǵan maǵlıwmatından kóbirek bolıwı múmkin. Bul jaǵday informaciyalasqan jámiettiń qanshelli tez rawajlanıp atırǵanın kórsetedi. Globallasıwdıń tiykarǵı qásiyetleri tómendegilerden ibarat [5;98]:

- Informasiya texnologiyalarınıń jedel rawajlanıwı ;
- Mádeniyatlar aralıq baylanıslardıń keńeyiw ;
- Xalıq aralıq ekonomikalıq integraciyanıń kusheytiwi ;
- Ǵalabalıq mádeniyat qalıplesiwi ;

Tálim hám ilim salasında xalıq aralıq birge islesiwdin artıwi. Biraq globallasıw

tek rawajlanıw hám rawajlanıw dáregi emes. Ol milliy mádeniyatlar aldına jańa sınaqlardı da qoyıp atır [4;18].

Milliy mádeniyat arnawlı bir xalıqtıń tariyxıy rawajlanıw dawamında qáliplesken materiallıq hám ruwxıy baylıqları toplamı bolıp tabıladı.

Ol xalıqtıń tili, dini, úrp-ádetleri, kórkem óneri, ádebiyatı, milliy qádiriyatları hám tariyxıy esteligin óz ishine aladı. Hár qanday millettiń bar ekenligi áwele onıń mádeniyatı menen belgilenedi. Milliy mádeniyat xalıqtıń ózligini saqlawǵa xızmet etetuǵın eń zárúrli faktorlardan birewi. Dúnyadaǵı eń áyyemgi civilizatsiyalar anıq kúshli mádeniy tiykar tiykarında qáliplesken. Egipet piramidaları, Qitay diywali, Samarqand arxitektorshılıq mektep yamasa áyyemgi Grek filosofiyası tekǵana tariyxıy estelikler, bálki pútkil insaniyat mádeniy miyrasınıń ajıralmaytuǵın bólegi esaplanadı. Tariyxıy tájiriye sonı kórsetedi, ekonomikalıq yamasa siyasiy krizislerdi basdan keshirgen xalıqlar da óz mádeniyatın saqlap qalǵan jaǵday qayta tikleniw múmkinshiligine iye bolǵan. Sebebi mádeniyat millettiń ruwxıy immuniteti wazıypasın atqaradı [6;28].

Globallasıw nátiyjesinde ǵalabalıq mádeniyat tásiri keskin kúsheydi. Kino, muzıka, reklama, social tarmaqlar hám internet platformaları arqalı ayırım mádeniy úlgiler dúnya boylap tez tarqalıp atır. Nátiyjede ayırım jaslar arasında milliy qádiriyatlarǵa salıstırǵanda qızıǵıwshılıqtıń tómenlewi, shetel mádeniyatına artıqsha eliklew jaǵdayları gúzetilip atır. Bul bolsa mádeniy identifikaciya mashqalaların keltirip shıǵarıwı múmkin. Qánigelerdiń pikrine qaraganda, mádeniy ekspansiya mudamı da áskeriy yamasa siyasiy basım arqalı ámelge aspaydı. Geyde ol filmler, muzıkalar, tawıq hám bódeneden basqa quslardıń mákiyeni hám internet arqalı da júz boladı [7;48].

Til milliy mádeniyat tiykarǵı baǵanalarınan birewi. Dúnyada ámeldegi mińlaǵan tillerdiń úlken bólegi joǵalıp ketiw qáwipi astında turıptı. Tilshilerdiń maǵlıwmatlarına kóre, hár eki háptede dúnyada keminde bir til tutınıwdan shıǵıp ketip atır. Tildiń joǵalıp ketiwi bolsa sol til menen baylanıslı ańız, naqıl, hikmet,

xalıq awızsha tvorchestvo hám tariyxıy eslewdiń de joǵalıp ketiwine sebep boladı.

Ataqlı bir gáp bar : “Bir tildiń ólimi — pútkil bir dúnyanıń joǵalıp ketiwi bolıp tabıladı [7;32].”

Búgingi kúnde internet paydalanıwshılarınıń tiykarǵı bólegi birdey informaciya platformalarınan paydalanıp atır. Bul bolsa mádeniy túrme-túrlıqtıń qısqarıwına alıp keliwi múmkin. Globalıq internet platformalarında ayırım mádeniyatlar ústin mártebe iye bolıp, kishi xalıqlardıń mádeniy miyras jetkilikli dárejede kórinetuǵın bolmay qalıp atır. Usınıń sebebinen kóplegen mámleketler óz milliy mádeniyatın sanlastırıp, elektron kitapxanalar jaratıp hám tariyxıy miyrastı internet mákanına alıp shıǵıwǵa úlken itibar qaratıp atır [6;71].

Milliy mádeniyattı saqlawdıń eń nátiyjeli qurallarınan biri tálim esaplanadı. Mektep hám joqarı tálim mákemelerinde milliy tariyx, ádebiyat, kórkem óner hám ruwxıylıq tiykarların tereń oqıtıp jaslardıń mádeniy ózligini qalıplestiriwge xızmet etedi. Ásirese, tariyxıy shaxslar, ullı oqımışlılar hám milliy qaharmanlar iskerligin úyreniw jetkinshektiń milliy namısın bekkemleydi [8;128].

Sońǵı jıllarda dúnyanıń kóplegen mámleketlerinde tariyxıy qólyozmalar, muzey eksponatları hám arxiv hújjetlerin sanlastırıp jumısları keń joǵa qóyılıp atır. Bul tekǵana mádeniy miyrastı saqlaw, bálki onı keleshek áwladlarǵa jetkiziw imkaniyatın da jaratadı. Zamanagóy texnologiyalar sebepli miń jıllıq tariyxqa iye qólyozmalarnı dúnyanıń qálegen noqatınan úyreniw múmkin bolıp atır [5;63].

Milliy qádiriyatlar áwele shańaraqta qalıpleseı. Ata-analar tárepinen perzentlerge milliy úrp-ádetler, etikalıq normalar hám mádeniy qádiriyatlardıń sińiriliwi milliy mádeniyat dawamlılıǵın támiyinleydi. Máhelle institutı da milliy dástúrlerdı saqlawda zárúrli social mákan esaplanadı. Bayramlar, dástúrler hám jámáátlik ilajlar arqalı mádeniy miyraslar áwladtan áwladqa uzatıladı.

Ózbekstan bay tariyxıy hám mádeniy miyrasqa iye mámleketlerden birewi. Ullı Jipek jolı kesilispesinde jaylasqan mámleket aymaǵında júzlegen arxitekturalıq ótmishten qalǵan estelikler, tariyxıy qalalar hám mádeniy oraylar qalıplesken.

Búgingi kúnde mámlekette tariyxıy esteliklerdi Restavraciya qılıw, muzeyler iskerligin rawajlandırıw, milliy kórkem óner hám ónermenchilikti qollap-quwatlaw boyınsha keń kólemli jumıslar ámelge asırılıp atır. Keleshekte tómenдеgi jónelisler milliy mádeniyat rawajlanıwınıń zárúrli faktorlarına aylanıwı múmkin [5;38]:

- Jasalma intellekt tiykarında mádeniy miyrastı saqlaw ;
- Virtual muzeylerdi jaratıw ;
- Milliy kórkem ónerdi xalıq aralıq maydanda rawajlandırıw ;
- Cifrlı kitapxanalar tarmağın keńeytiw ;

Jaslar arasında mádeniy sawatlılıqtı asırıw. Eger zamanagóy texnologiyalar milliy qádiriyatlar menen uyqaslashtirilsa, globallasıw milliy mádeniyat ushın qáwip emes, bálki jańa múmkinshilik dereğine aylanıwı múmkin [4;58].

Juwmaq

Globallasıw zamanagóy dúnyanıń anıq procesi bolıp, ol insaniyat rawajlanıwına úlken múmkinshilikler jaratıp atır. Usınıń menen birge, bul process milliy mádeniyatlar aldına jańa hám quramalı wazıypalardı da qoyıp atır. Ğalabalıq mádeniyat keń tarqalıwı, til hám dástúrlerdıń joǵalıp ketiw qáwipi, cifrlı jaydaǵı mádeniy standartlastırırıw sıyaqlı faktorlar milliy ózlikti saqlaw máselesin jáne de aktual etpekte. Milliy mádeniyattı saqlap-álpeshlew tek mámlekettiń wazıypası emes. Bul processte tálim mákemeleri, shańaraq, máhelle, ǵalaba xabar quralları hám hár bir puqara aktiv qatnas etiwi zárúr. Sebebi milliy mádeniyat — bul xalıqtıń tariyxıy yadı, ruwxıy baylıǵı hám keleshekke alıp baratuǵın jolı bolıp tabıladı. Sonday eken, globallasıw dáwirinde milliy mádeniyattı saqlaw hám rawajlandırıw tekǵana búgingi áwladtıń, bálki keleshek áwladlar aldındaǵı múqaddes juwapkershilik birge.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi Ózbekiston strategiyasi. – Toshkent: Ózbekiston, 2021.

2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York, 1996.
4. Giddens A. Sociology. – Cambridge University Press, 2018.
5. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. – London, 1992.
6. Toffler A. The Third Wave. – New York, 1980.
7. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford, 2010.
8. Ózbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent, 2023.
9. Madaniyat nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Ózbekiston Respublikasi Oliy ta'lim nashriyoti, 2022.
10. UNESCO World Culture Report. – Paris, 2023.